

рана от Ангелов позицията на Хъксли: „Тъй като не може да застане над различните истини, Хъксли с еднаква лекота се настанява във всички гледни точки и със същата лекота ги напуска“ (с. 347). Недостатък в анализа на Ангелов е необобщената му и до известна степен концептуално нефокусирана констативност.

„За интимността, реториката и някои шаблони на критическото мислене“ от Александър Панов се отнася към критическата саморефлексия или теорията и критиката на самата критика. Фактически обаче авторът се обявява само срещу едно литературнокритическо клише — негативното отношение към реториката в съвременната поезия, защото то подбуждало поезията към отказ от публичност, от широка гласност. Той също е против фалшивия патос на реториката, но се опитва да го разграничи от „полезния“ ефект на същата тая реторика, когато тя е средство за преодоляване камерното звучене на лириката.

Проблемът по мое мнение се свежда не до приемане или отхвърляне на реториката, а до нейното *обновяване*, което не може да се откъсне от цялостното обновяване на поетическия език. Този проблем практически бе решен в поезията на най-добрите ни поети. Един Л. Левчев създаде своя „реторика“, в която интимно-лично и дори камерно влязоха в нова „срлава“ с гражданскопатетичните и дори ораторски интонации. Андрей Германов намери решението на същия проблем върху друга, философскопсихологическа плоскост. . .

Последната статия в сборника е посветена на географски, пък и в културно

отношение най-отдалечения за нас литературен район — японската литература. Бойка Цигова ни запознава с историята и високите постижения на японската тристишна поезия хайку. Цигова проследява етапите, които изминава хайку от обособяването си в самостоятелен жанр през XVI в. до творчеството на големия майстор Башю, у когото хайку достига художествените си върхове. Ето и нейната характеристика на тая поезия: „И хайку наред с многото други феномени на японското изкуство ни приканва да гледаме на живота си като на безначален и безкраен низ от неповторими във времето и вечността мигове“ (с. 358).

Може би в такова поетическо световещане се съдържа нещо и от своеобразието на японската душевност, което я различава от нашата, европейската — настроена да търси противното: белезите във всичко на един повторим и повтарящ се кръговрат.

С това и моите бележки свършиха. Струва ми се излишно да търся специално „заключение“. Ще се съглася с думите на Симеон Хаджикосев от увода му към сборника, че „се задава ново талантиливо поколение литературоведи, въоръжено с марксистко-ленински мироглед и запознато с постиженията на съвременната литературна наука, което има похвалната амбиция да каже своя дума за литературния процес“ (с. 5).

Сборникът е доказателство, че тая амбиция става реалност. Що се касае до „своята дума“, вярвам, че тя тепърва ще става все „по-своя“ и ще натезава от научна истинност и продуктивност.

Георги Гетов

„СУДБНА ПУШКИНА. РОМАН-ИССЛЕДОВАНИЕ“ от Борис Бурсов. Л., изд. „Советский писатель“, 1986 г.

В епиграфа на своя роман изследване проф. Бурсов признава, че при написването на книгата си „Судба Пушкина“ се е учил от разказваческото изкуство на Достоевски. Доста странно признание от историк на литературата във времето, когато литературознанието като цяло все по-настойчиво претендира да му бъде признат статут на точна наука. Или може би настойчивостта е вече притъпена и изследването на проф. Бурсов излиза от печат в критико-литературоведческа ситуация, заредена с теоретическа и естетическа готовност да отдаде предпочитание на подобен тип съчинения. Охладняването към крайностите на иманентно-формалистичните подходи към художествените текстове напоследък отново

стимулира интереса към паратекстуалните детерминанти на художествеността и вече сме свидетели на всеобщо литературоведческо усилие да се излезе извън рамките на структурно-функционалните проучвания, да се обърне изучаването на художествената литература с тяхната общокултурна, идеологическа, естетическа и психологическа обусловеност. Мотивите на това движение са различни, различни са и изходните позиции на литературоведите, а това означава, че е различна и енергията, с която отправните точки зареждат колнежа им за синтетично обхващане на техния предмет в сложността на неговото създаване, съществуване и значение. И ако предцините две крупни проучвания на проф. Бурсов „Национальное своеобразие русской литературы“ и „Личность Достоевского“ трябваше поне у нас да доказват своята значимост, преодолявайки инерцията към иманентно-текстуалните из-

следвания, „Судьба Пушкина“ е в ръцете ни, когато сме склонни да отдадем предпочитанията си на подобен подход към литературата. Имам предвид както насочването на интересите на учения към духовно-психологическата съдба на великия поет, така и разгръщането на сюжета на неговото изследване не върху аксиоматиката на определена методологическа програма, а върху взаимнообяснителната съчетаемост на литературно-исторически факти, документи, анализ на художествени текстове, писма и чужди разработки върху творчеството на Пушкин.

„Судьба Пушкина“ е от онзи вид трудно подаващи се на типологизация прочувания, които синтезират всичко съществуващо от казаното преди тях по въпроса и са в състояние да охладят всеки лекомислен ентузиазъм при подхода към темата десетилетия след себе си. Това респектиращо достойнство е поводът и оправдането на желанието ми да изразя отношението си към съчинение, чиято критическа санкция е от компетентията преди всичко на пушкиноведите. Вещност нямам и намерение да визирам критически научната достоверност на изводите за поетическата, духовната и гражданската съдба на Пушкин, тоест за тяхното единство в живота му, които авторът защитава, а да заостря вниманието върху научната продуктивност на пътя, избран от проф. Бурсов за достигането до тези изводи. Този път не е векторната стройност на последователно прокарваната единствена концептуална нишка, придаваща еднородна значимост на факти, примери и анализи, а лъчезобразното съчетаване на пътеки с различно начало и общ край. Началото на всяка започва от различно равнище на изходния материал, преплита траекторията си с тази на останалите и в крайна сметка допринася за организирането в целостта на тезата значението на фактическите данни в различни концептуални контексти. Тази методика, заредена с много синтетична енергия, е структурният адекват на голямата изследователска идея в книгата. Вероятно освен да се оправдае целта му пред застъпниците на иманентизма в литературознанието, поставянето на подзаглавието „роман изследване“ е свързано и с тази мрежеста постройка на съчинението. Основание за това му дава нееднократно връщане към моменти от творческата и житейската биография на поета и включването им в различни смислови равнища, подобно на градираното разработване на постоянни мотиви в романа. Във всеки случай „Судьба Пушкина“ е преди всичко сериозно научно изследване.

Авторът вижда основната си задача в повдигането на булото върху тайната на

Пушкиновия гений, в доближаването до нея принцип в съдбата му, който превръща краткия му живот в безкраен източник на вдъхновение, споява в единството на личността му съвършенството на художествените открития с гражданското му поведение и последователността на идеологическите разбирания. Или, казано по друг начин, проникването в съдбата на Пушкин е доближаване до една от най-благородните концепции за човешки живот, посветен на изкуството. „Решающий принцип эстетики Пушкина — пише проф. Бурсов — знаменателен тем, что выражает предельное осознание в качестве главной задачи всего искусства задачу проникновения в индивидуальную судьбу человека, в процесс самосозидания каждой отдельной человеческой личности.“ (с. 485). Генийт на Пушкин, тайната на огромния му творчески потенциал в разбирането на учения, е способността му непрекъснато да осъществява огромните възможности на вложеното в него поетическо дарование. „Причината за Пушкин е в самия Пушкин“, а това означава не само несъгласие с елементарно детерминистичното обяснение на неговата личност, но и поставянето на творческото му дело над житейските равнища от съдбата му. В центъра на Пушкиновата личност, в ядрото на неговите творчески, а оттам и житейски импулси проф. Бурсов поставя постоянния му копнеж по художествено съвършенство, подчиняването на този копнеж на всеки житейски жест, ясното съзнание за съдбовната предопределеност на живота и таланта му. И четирнадесетгодишният автор на „К другу стихотворцу“, и зрелият майстор на „Евгений Онегин“ са с еднакво съзнание за възможностите и отговорността на своето призвание, макар че между тях лежат години на усъвършенстване и развиване на цялата мощ на гения. Пушкин започва творческата си дейност като Пушкин и винаги остава такъв, настоява непрекъснато в изследването авторът и съсредоточава усилено си в поддържането на тази теза, като най-добрата гаранция за естетическата последователност на поета в духа на цитираната вече формулировка. Подкрепя за достоверността на този възглед той дори не върху ограничен свод от художествени и биографични податки, съдържащи готовност да потвърдят схващането му, а върху пронизателния разбор на огромната фактическа информация в пушкиноведението. От всяка страница лъха увереността, че грижливо осмисляне на тази информация ще се синтезира в единството на тезата му. Колкото и рисковано да е, може да се обобща, че въпреки известна предпоставеност на основните му идеи, изследователският принцип на учения е индукти-

вен, че убедителността на концепцията идва от аргументираното осмисляне на изходния материал и в цялото му многообразие. Този логически избор определя и вътрешната организация на изследването, за която вече стана дума.

Макар че отделните части на произведението имат отношение и връзка към хронологията на житейската и творческата биография на поета, всяка от тях е връщане към първоначална изходна позиция на ново формативно равнище, поредната линия от лъчевата композиция на съчинението, която, колкото повече се доближава до идейното му ядро, толкова по-сложно се преплита с останалите. Прочитът на съчинението ни прави свидетели не само на завидна научна осведоменост и добросъвестност, но и на респектираща способност да се подчини на основния принцип в структурата на Пушкиновата съдба целият потенциал от значения на социално-историческите, идейно-културните, родовите и индивидуално-психологическите предпоставки за блясъка на неговия гений.

В стила на достопомянатата изследователска традиция книгата на проф. Бурсов дава изчерпателна информация за научната история на проблема, преглеждайки критически най-съществените схващания преди него. Мотивирайки разбирането си за ентелехийната природа на таланта на Пушкин, ученият смело възразява на най-авторитетните схващания в това отношение. Твърде убедително звучат възраженията му срещу жанровото обяснение за творческата еволюция на Пушкин, развито от Тинянов, склонен да преувеличи ролята на жанровите открития на поета, определяйки само чрез тях значението му в руската литература. Това е действително така според проф. Бурсов, ако се изключат крайностите в изводите на Тинянов, който твърди, че изчерпвайки възможностите за себе си на всички жанрови форми на литературно-историческия момент, някъде към тридесетте години на миналия век поетът е принуден или да започне да стилзира, или да прибегне до научни и публицистични форми. Собствено поетическите му произведения от този период чувствително са загубили изцялата естетичност на по-ранните. По-мекото и по-друг начин авторът възразява и на схващането на Белински. В неговата постановка Пушкин е преди всичко поет на формата и голямата му мисия в историята на руската литература е да сведе художествените открития на западноевропейските литератури до национална идейно-психологическа съдържателност. Според проф. Бурсов това виждане е по-скоро типологично, отколкото конкретно, защото у всеки гениален художник е вложена енергия, надхвърляща

рамките на дадения исторически опит. Този опит получава потвърждението си от тази енергия, но той не удовлетворява мощта ѝ. Ученият успява да ни убеди в континуитета на една гениална последователност, представяща модел на творческо поведение без предходници и подражатели. Поетът винаги е бил на висотата на призванието си, поддържа ученият, във всеки миг от живота му всеки порив е бил насочен към съдбовната цел да осъществи поетическата си съдба, да даде поетически израз на светоусещането си, реализирайки вродения и непрехватен усъвършенствувател усет за художествена завършеност и значимост. По този начин се оформя една от основните концептуални линии на изследването, свързваща творческата еволюция с естетическата идея за самоизграждането на човешката личност.

Тя е тясно преплетена с разбирането на Пушкин за смисъла на човешкото съществуване изобщо. Тази страна от духовната и екзистенциалната му съдба проф. Бурсов разглежда в два плана: от една страна е практическото ѝ потвърждение в реалния живот на поета, от друга — целта и предназначението на човешкия живот като естетическо убеждение, като възпълнение в литературните му герои. „С самото начала своего Пушкин резко сталкивает изображаемых лиц, начиная с лирического героя (то есть с самого себя), с окружающим его миром, препятствующим ему в обнаружении и осуществлении своих возможностей, в чем как раз и состоит смысл нашего бытия“ — пише на с. 42 той и не е трудно да се види производността на тази идея от идеята, посочена като основен естетически принцип на поета. Генетическата зависимост между двете много точно илюстрира логическата структура на изследването, която въпреки подзаглавието е подчинена на неназрачлива и стройна систематичност. Тази идея е единството, което проф. Бурсов открива в житейското и творческото поведение на Пушкин. Освен конкретното историческо съдържание в него има и присъщите на всяка гениалност надисторически пластове, освен националната си обусловеност то носи и общочовешки смисъл. Сложната зависимост от променливо и надисторично е била прекрасно разбрана и блестящо защитена от поета във всеки ред от творчеството му, тя е подхранвала достойнството и блясъка на личния му живот, тя е част от съдбата му. На тази зависимост се базира престижното място, което поетът отделя на поезията в духовната история на човечеството: да бъде вечно млада, да не губи силата на своето въздействие и стойността на прозренията си. Развивайки тази посока, мисълта на учения става все по-убе-

Дителна от съгласието на фактите да се подчинят на нейната логика и след много страници на анализи, коментари, критически преразглеждания на чужди мнения и есеистични разсъждения отново доближаваме идейното ядро на изследването. Щом като смисълът на човешкия живот се изразява със стремежа към самоутвърждаване в света, както постъпват и самият Пушкин, и героите му, и щом като в неговата естетика най-високото място е отделено на поезията, тогава съдбата му е да подчини своя живот на поетичното изкуство. Това тясно обвързване превръща живота не само в средство, но и в цел на изкуството, поезията става изразител на едно непрекъснато усилие да се проникне в индивидуалната съдба, подчинена на поезията. След затварянето на този кръг започва геният.

Във втората част литературно-историческите наблюдения преобладават над естетическите. Добър познавач на руската класическа литература, проф. Бурсов непрекъснато се старее да види съдбата на Пушкин в един широк исторически контекст, но тук той търси стойността на творчеството му като върховен и преломен момент в руската култура. Неговото значение се откроява в съпоставката както с непосредствените му предходници, така и с гениалните му по различен начин от него следовници. Детайлно е разгледано отношението на Пушкин към Карамзин и Державин, проникнато от реална представа за ролята им в историята на руската литература. Неговото отношение е пряко отражение на естетиката му и е доказателство за невероятната му проникателност и чувство за духовно развитие. Много интересни са изводите на проф. Бурсов за отношението към Пушкин на големите писатели след него — Гогол, Достоевски и Толстой. Преди всичко на монолитните дори с противоречията си герои на Пушкин са противопоставени драматичните дисхармонии в душевността на героите на класиците на реализма. Поезията на Пушкин се старее да обхване човешкото битие в неговата цялост, тя се ражда от пълнокръвното му възплъщение в нея, докато при писателите след него срещаме съсредоточаване върху отделни негови страни. Поезията и прозата на Пушкин се отнасят към тяхното творчество както цялото към частите, или образно казано, както рудата към металите, които се извличат от нея. Този извод е отиравната точка при наблюденията върху стилистиката на Пушкиновата проза, получила противоречиви оценки в изследванията по поезията. Пренебрежението в нея към описателната обстоятелственост е условното за присъствието на съгъстена енергия, която няколко десетилетия по-късно ще из-

ригне с блясък. Това обяснява и изящната синтетичност на Пушкиновия език. Тя идва не като продължителни занимания и упражнения по стилистика, а произтича от гениалната простота на неговото мислене, от единството на поетическото и човешкото му съществуване. А това е поредното доближаване до централната идея на автора. Освен през върховете на руската литература мисълта му пътъм е минала през творчеството на Байрон и Гюте, през „Хамлет“ и творбите на големите лирици в руската поезия от XIX век.

Този похват на непрекъснато отдалечаване и аргументирано връщане към принципа, който по признаието на автора не обяснява докрай „чудото Пушкин“, но хвърля обилна светлина върху тайната му, създава на моменти впечателение за повторемост, но като размислим, виждаме, че тя е необходима. Органичното единство между житейското и творческото битие на поета, превръщането на поезията в съдба на личността му и подчиняването на всеки житейски порив на естетическите му разбирания е позицията, от която изследователят поглежда към поведението му на граждани. И тъй като това поведение е свързано с поведението на лирическия му герой, обсъждането на първото е свързано с повторянето на изводите за второто. Освен в документални материали за социално-политическите и етичните идеи на поета, ученият подкрепя изводите си за тях и с анализи на художественото му творчество. Отчитайки ролята на западноевропейската литература, безспорно оказала влияние върху формирането на мирогледа на Пушкин, проф. Бурсов търси в духовния му потенциал онази сила, която придава на чуждия опит национално звучене, която го зарежда с идеи, оказали решаващо въздействие върху руското духовно самосъзнание. Именно човешките качества на поета, готовността му да разбере и приеме реалния живот в многообразието на достойнствата и несвършенствата му и в тази многоликост да го възплъти в творческите си преживявания поддържат на висотата на изключителната му съдба и практическото, и творческото му битие. Изумителна е последователността в творчеството му, но тя може да се открие и в спомените на приятелите и враговете му, в политическите му схващания, в съчувствието му към декабристите, в невероятната му влюбчивост или в мита за него. Дори достойната му смърт е закономерно събитие в съдбата му. Пушкин е верен на способността си да бъде нов дори когато се връща към разработвана вече тема. И точно хармонията между житейското и поетическото поведение му дава рядкото предимство да превърне всяко съ-

битие в поетически повод, дори заточенията да станат възможност за самовглъбяване и разкриване на нови страни от таланта.

Свършенството на Пушкиновата поезия е в пряка връзка с хармоничността на неговата личност, формулира по друг начин тезата си проф. Бурсов: той е притежавал всичко онова, което природата е в състояние да предостави на човека. Включително ясното съзнание за неизчерпаемостта на възможностите си.

Четвъртата глава е поредното тръгване от далечината към основното ядро. Изследвано е отношението на Пушкин към природата, релацията между историческите и лирическите му творби във връзка с творческото осъществяване на човека, за да се стигне до концепцията,

вдъхновила изследването — геронте се вмести в духовността на поета, а подобно творческо многообразие може да осъществи личност с огромни възможности, потърсила пътя за тяхното разкриване.

Доближаването до тайната на Пушкиновия гений според автора не е възможно само с изучаването му. Нейното разкриване е възможно само с преживяването на Пушкин. Това дълбоко преживяване е най-осезателната от изследователските линии, то разкрива отношение, стоящо над методологическите предпоставки и, ако съдим по резултата — единствения неостаряващ методологически принцип.

Иван Карадочев